

Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården

Tankar, kunskaper
och processer 2002–2012

Anders Högberg

Nordic
Academic
Press

NORDIC ACADEMIC PRESS

Kopiering eller annat mångfaldigande av denna inlaga
kräver förlagets särskilda tillstånd.

Nordic Academic Press
Box 1206
221 05 Lund
www.nordicacademicpress.com

© Nordic Academic Press och Anders Högberg 2013
Sättning: Stilbildarna i Mölle, sbmolle.com
Omslag: Jacob Wiberg
Tryck: ScandBook, Falun 2013
ISBN 978-91-87351-34-1

Innehåll

Kulturmiljövården, en samtidsaktör i mångfaldsfrågor	7
Studiens utgångspunkter	29
Studier, analyser och resultat	67
Mångfaldsarbete och framtida kunskapsbehov	137
Mångfaldsarbete inom svensk kulturmiljövård	155
Efterord	165
Referenser	167

De flesta är intresserade av hur de ska klara sig själva. Somliga skiter i hur det går för andra. Andra somliga bryr sig om det också. Det kanske rentav sträcker sig så långt att de tycker det är värt att fundera över hur det ska gå för människorna i största allmänhet. De kanske menar att hur man tänker sig det – det påverkar hur man bestämmer sig för att göra nu. Om du tänker så, är det för dej detta är skrivet.

Carl-Axel Moberg & Margareta Renberg 1977

Rätten till lika respekt, som envar kan göra anspråk på också i fråga om sina identitetsbildande livssammanhang, har inget att göra med att man tillskriver hans fäderneärvda kultur speciella förtjänster.

Jürgen Habermas 1994

Inget är enkelt.
Det är som om varje föremål
kastar inte en, utan miljoner skuggor.
Nyanserna är så förbannat oändliga.

Bob Hansson 2012

Kulturmiljövården, en samtidsaktör i mångfaldsfrågor

Mångfald är ett komplext, omstritt, otydligt och slipprigt begrepp som ges skiftande mening i olika sammanhang. Såväl positivt som negativt laddat är det samtidigt konsensusfokuserat och konfliktfyllt. Trygghet, mänskliga rättigheter, demokrati, livsbejakande och vardagsberikande ryms i begreppet tillsammans med hat, fördomar, rasism, diskriminering och trakasserier. I politik, samhällsdiskussion och förvaltning blandas mångfald ständigt samman med utanförskap, segregation och invandring. Lite mer otydligt och diffust med kulturrelativism, särbehandling och religiositet.

Det finns ingen konsensus i samhället om mångfaldsfrågor. Vissa bejakar ett pluralistiskt samhälle, andra motarbetar det. Vissa grupper i samhället kräver att samtliga medborgare ska underställa sig deras sätt att organisera sig och värdera vardagen, alla olikheter ska insorteras under en likhet. Andra grupper kräver frihet att skapa enklaver, små samhällen där de i vardagen kan leva utifrån egna premisser utan ifrågasättande från andra. Olikheter ska ha rätten att vara olika. Ytterligheterna på en fiktiv mångfaldsskala är total likhet i ena änden och total olikhet i andra. Båda perspektiven har sina förkämpar och anhängare i offentligheten som syns när de för fram sina krav på hur andra grupper ska agera.

Men även om extremerna är tydliga och därmed enkla att exemplifiera, är det den grå massan av brokighet mellan ytterligheterna som dominerar de flestas vardag. Här blandas och ges av olika sätt att hantera mångfald. Och här ges begrepp och handling varierande mening och värden, många gånger tillsynes motstridiga men fullt logiska i specifika situationer.

I april 2006 var författaren Göran Rosenberg inbjuden för att tala vid Svenska Arkeologiska Samfundets arkeologmöte. Temat för mötet var mångfaldsfrågor. En av hans slutsatser var denna:

Om det vi kallar mångfaldssamhället skulle kunna definieras som det lyckade resultatet av det vi kallar *integration*, är framväxten av allt fler och alltmer från varandra isolerade samhällen i samhället det kanske synligaste resultatet av det misslyckande som vi kallar *segregation* och som idag är det mest synliga tecknet på vår oförmåga att ur en växande mångfald av kollektiva erfarenheter och minnen utveckla institutioner för formulering och trädning av det slags kollektiva erfarenheter och minnen som likväl förenar och binder samman människorna i ett samhälle (Rosenberg 2006:15, kursivering i original).

Rosenberg sätter fingret på stora utmaningar för verksamma inom kulturmiljövården. Detta eftersom kulturmiljövården till stora delar består av institutioner av just det slag som Rosenberg lyfter fram: institutioner som har till uppgift att formulera sammanhang mellan dåtid, nutid och framtid, sammanhang som på något sätt ska finna mening och binda samman individer och grupper i samhället.

Delar man Rosenbergs tanke är det lätt att konstatera att kulturmiljövårdens arbete är viktigt. Det kanske till och med är viktigare än vad många som till vardags håller med om att kulturmiljövårdens arbete är viktigt egentligen tänker sig. Detta av den enkla anledningen att det är en bransch som ur vår samtids mångfald av erfarenheter och minnen – genom att sortera, välja ut, bevara, förvalta, aktivera, bruka och ge råd och riktlinjer – tydliggör vilka kollektiva berättelser om det förflutna, nuet och framtiden som anses vara institutionellt viktiga idag. Och med detta också uttalat eller implicit vilka som inte är det.

Vid en första anblick kan kulturmiljövårdens verksamheter tyckas handla enbart om det förflutna. Ett odlingslandskap med rötter i järnåldern eller en k-märkt stadsmiljö från 1950-talet är exempel på kulturmiljöer som har status som institutionellt förvaltad kulturarv och som därmed tillskrivits en kvalité som representativa för en förflutenhet. På så sätt berättar kulturmiljövården om det förflutna genom kulturarvets materialitet. Men berättelserna handlar inte bara om det förflutna. De ges mening i nuet. Som samtidens berättelser om ursprung och tillhörighet, om deltagande och utanförskap och om det förflutna som möjligheternas förutsättningar eller

tingandets skyldigheter är det förflutna och nuet sammanvävda i uppfattningar om medborgarskap, identitet och etnicitet. På så sätt handlar kulturmiljövård inte om det förflutna, utan om hur det förflutna omsätts i traditioner, minnen och kultur i samtiden genom kulturarvsinstitutioner som skapar, brukar och förmedlar det som för tillfället anses viktigt.

Detta ger kulturmiljövården makt. Makt över det förflutna eftersom kulturmiljövården väljer vad som är viktigt ur det förflutna och makt över berättelser om det förflutna eftersom kulturmiljövården formulerar dem. Men också det förflutna som makt då berättelserna om det förflutna omsätts till meningsskapande och betydelser i nuet, meningsskapande och betydelser som i sin tur påverkar samtiden och hur samtiden formulerar sig om framtiden.

Kulturmiljövård har alltså ett inbyggt maktperspektiv. Det handlar om makt att kontrollera vad som väljs ut och väljs bort som kulturarv, hur detta ska gestaltas och kommuniceras och hur förvaltningen av det utvalda och bortvalda ska organiseras. Frågan om hur kulturmiljövården hanterar mångfaldsfrågor innehåller därmed uppenbara maktaspekter, exempelvis makt över tolkningsföreträdare eller makt över vem som anses berättigad att delta i kulturmiljövårdens arbete.

Detta gör kulturmiljövården till en viktig samtidsaktör, som kunskapsinstitution, förvaltningspraktik och arena för samtal om de värden det förflutna ges.

En institutionaliserad kulturmiljövård

Under de många år som Sverige haft en institutionaliserad kulturmiljövård har fornlämnings- och kulturmiljöens värden förändrats och omförhandlats i samspel med kulturpolitikens och civilsamhällets förändrade trender, behov och önskemål (Pettersson 2003; Frenander 2005; Arrhenius & Ortero-Pailos 2010). Och så länge humanvetenskapliga ämnen som kulturgeografi, arkeologi eller kulturvård varit en del av kulturmiljövården har samtal förts om praktikens utformning (Carlie & Kretz 1998; Pettersson 2003; Lagerlöf 2008; Hammami 2012). I linje med internationella diskussioner om kulturmiljövårdens framtidsfrågor (Kristiansen 1993; Smith, L. 2004, 2006; Holtorf 2005, 2007; Fairclough et al. 2008; Jensen 2008;

Waterton & Smith 2009; Harrison 2010, 2013; Silva & Santos 2012), har samtals innehåll förändrats över tid i relation till och som en del av utvecklingen av andra samhällspolitiska diskussioner (Pettersson 2003; Aronsson & Hillström 2005; Alzén & Aronsson 2006; Beckman & Månsson 2008).

Samtidigt har vissa teman såväl i Sverige som internationellt, som exempelvis vikten av en bred samhällsförankrad verksamhet, funnits med som framtidsfrågor under lång tid (Moberg & Renberg 1977; Trigger 1984). Det faktum att vissa frågor funnits med länge samtidigt som de samtidspolitiska diskussionerna ändrats, visar att dessa frågor inte kan reduceras till en ängslig branschs svar på samtidspolitikens kortsiktiga krav (se Svensson 2009). De har en stadig förankring i forsknings- och kunskapssökande praktiker (Trigger 2008).

De senaste femton till tjugo åren har diskussioner inom sektorn i stor utsträckning handlat om förändringar av den antikvariska praktikens värdegrunder och samhällsuppdrag. I linje med andra samhällssektorer har den svenska debatten fokuserat på frågor som exempelvis ökat medborgarinflytande i den antikvariska praktiken, vikten av att demontera en exkluderande nationalistiskt präglad kulturmiljövård, alternativa berättelser som sektorn har att förmedla, vikten av att se möjligheterna med att införliva nya platser och miljöer i kulturmiljövården samt utveckling av kommunikativa insatser och samskapande praktiker i verksamheten (Beckman 1993; Burström, Winberg & Zachrisson 1996; Burström 1999a, 1999b; Grundberg 2000, 2004; Burström, Elfström & Johansen 2004; Gustafsson & Karlsson 2004; Högberg 2004a, 2006a, 2008b, 2012, 2013; Karlsson 2004, 2008; Aronsson & Hillström 2005; Alzén & Aronsson 2006; Karlsson & Gustafsson 2006; Roslund 2006; Svanberg & Wahlgren 2007; Synnestvedt 2008; Gruber 2010; Andren 2011).

I Sverige har dessa diskussioner tydligt utkristalliserats i det landsomfattande projektet Agenda kulturarv, ett samarbete mellan Sveriges länsstyrelser, läns museer och Riksantikvarieämbetet som bedrevs under åren 2001–2004 (Agenda kulturarv 2003, 2004a, 2004b). I projektet diskuterades inriktningen på framtida kulturarvsarbete. Syftet var att öka arbetets demokratiska förankring och slagkraft med målet att förändra den dagliga praktiken. Även om projektet

kritiserats för diskutabla utgångspunkter (Wall 2005; Svensson 2006) har resultaten gett en grund för den antikvariska praktiken inom kulturmiljövården att stå på för att arbeta med frågor om förändrade samhällsuppdrag (Sörlin 2005; Holtorf 2006).

Det finns alltså en välpublicerad massa av forskningsresultat och praktiska erfarenheter att använda sig av för att utveckla det antikvariska dagliga arbetet. Men trots publicerade resultat av forskningsprojekt, debatt och praktiska lärdomar har kulturmiljövården svårigheter att finna arbetsformer i en praktik som idag har till uppgift att tydligt arbeta med att utveckla verksamheterna i linje med andra samhällspolitiska mål (Blank & Weijmer 2009; Kritz 2010; Gustafsson & Karlsson 2011; Gill 2012).

Denna studie undersöker aspekter av detta. Utgångspunkten är frågan om hur svensk kulturmiljövård hanterar mångfaldsfrågor. Studien handlar alltså om hur kulturmiljövården arbetat med att finna nya, eller fördjupat befintliga, sätt att tänka om sina verksamheter i relation till samhällspolitiska mål som kopplar till mångfaldsarbete.

Sett ovanifrån är mångfaldsperspektivet sedan länge fullt ut etablerat i de kulturpolitiska målen i de nationella målen för kulturmiljövården och i de visions-, mål- och strategidokument som de myndigheter som är närmast kulturmiljövården i sina verksamheter formulerat (Pettersson 2003; Harding 2008; Jönsson et al. 2008). Att skapa verksamheter utifrån en insikt om att samhället är mångfacetterat och att mångfaldsperspektiv ska genomsyra politiska direktiv och myndigheternas tjänstemannaarbete är alltså väl uttryckt i ett ovanifrånsperspektiv. Men sett underifrån, från enskilda tjänstemäns synvinkel, från en utgångspunkt där det dagliga arbetet ska utföras i relation till vad andra gör och förväntar sig, där rutiner och vardagsstök ständigt gör sig påmind och där kampen mellan verksamhetsmålens och systemmålens tolkningsföreträdare i byråkratiseringens institutionalisering är en del av vardagen (Lundquist 1998a, 1998b; Hall, P. 2011), där är mångfaldsperspektivet allt annat än tydligt (Blank & Weijmer 2009; Holmberg & Weijmer 2012; Molin 2012; Furumark 2013). Här blir motstridiga hänsynstaganden explicita.

Kulturmiljövårdens verksamheter i Sverige har krav på sig att utgå ifrån människors förutsättningar utan att för den sakens skull reducera verksamheterna till ett ensidigt bekräftande eller dekonstruerande

av dessa utgångspunkter. Detta ska göras i ett mångfaldsarbete där kulturmiljövården i sina verksamheter ska vara representativa samtidigt som de ska vara mer inkluderande än exkluderande och leva upp till sin uppgift att prioritera och skapa helhetssyn och balans mellan olika särintressen (Mångfald är framtiden 2007). Detta är ingen lätt uppgift. Men uppgiftens svårighetsgrad är inte unik för svensk förvaltning. Vid universitetet i Oslo har framtidens berättelser om nationalstaten Norge undersökts inom det mångvetenskapliga projektet Culcom (Kulturell komplexitet i det nye Norge) under åren 2005–2010 (Eriksen & Næss 2011). I en av slutpublikationerna från projektet skriver projektets forskningsledare Thomas Hylland Eriksen:

[...] det norske samfunn idag, sett nedenfra, balanserer mellom en serie motstridende hensyn; mellom en felles kollektiv identitet og subnasjonale gruppeidentiteter, mellom det nasjonale og det transnasjonale, mellom konsolidering av velferdsstaten og transnasjonal solidaritet, mellom individuell autonomi og fellesskapets krav. Balansekunsten er ikke alltid avskrekkende i sin vanskelighetsgrad, men den synes å forutsette en viss ferdighet i kunsten å *rebuild the ship at sea* (Eriksen 2010:9, kursiv i original).

Målet med denna studie är att komma fram till hur kulturmiljövården inom sina verksamhetsramar hanterar denna uppgift.

Nationalstatens medborgarskap under förhandling

En persons möjlighet till delaktighet i ett demokratiskt samhälle är baserad på individuellt medborgarskap. Relationerna mellan individ och stat grundas på så sätt i tillhörighet till en nationell gemenskap (Castles & Davidson 2000). Nationalstaten som ramverk för medborgarskap och tillhörighet har en lång tradition av inkluderande genom särskiljande. Historiskt har länder och deras befolkningar i nationalismens anda positionerats mot andra genom odling av för gruppen särskiljande kulturarv uttryckt i exempelvis språk, historia, kultur, sinnelag och folksjäl (Jensen 2012). Detta har många gånger getts form genom essentialistiska självbilder och upplevelser av delad

etnicitet i föreställningar om samma förfäder, gemensamt ursprung och sammanflätat kulturellt arv. De som inte varit delaktiga i dessa majoritetssamhällets självbilder har marginaliserats, osynliggjorts eller tvingats in i den dominerande uppfattningen om nationens folkkaraktär (Mansbach 2010:109).

Medborgarskap garanterar en rad politiska, samhälleliga och sociala rättigheter. Rösträtt, likabehandling inför rättssystemet och tillgång till landets välfärdstjänster är några exempel. Dessa rättigheter följs av skyldigheter. För medborgare finns lagar, regler och överenskommelser att följa. Nationalstatens rättigheter och skyldigheter ska omfatta alla. Medborgarskapet garanterar att alla behandlas lika. Det är normen.

Realiteten har dock alltid varit något annat. Rättigheter och skyldigheter är ojämnt fördelade. Några har tolkningsföreträde framför andra. Stigmatiserade grupper förnekas medborgarskapets rättigheter. De förtrycks, diskrimineras, förvisas eller dödas (Beeson & Bisley 2010). Så har skett tidigare och så sker idag. I Europa syns detta genom exempelvis främlingsfientlighet, homofobi, våld mot kvinnor och osäkerhet inom korruperade rättssystem (Hammarberg 2011). I Sverige har detta synliggjorts i diskriminering och exkludering av individer och grupper som inte passar in i samhällets förhärskande normer. Dessa individer och grupper har utsatts för statligt sanktionerade fysiska och sociala tvångsåtgärder som sterilisering, fosterhemsplacering och omyndighetsförklaring (Catomeris 2004). Och i politiska och allmänna debatter är det idag allmänt accepterat att likställa sociala och ekonomiska frågor om utanförskap, fattigdom och arbetslöshet med diskriminerande termer av härkomst, etnicitet och kulturell identitet. Rättigheter och skyldigheter kopplas till vem individerna är och var de anses komma ifrån, mer än till medborgarskap och hur dessa individer har möjlighet att leva utifrån de rättigheter och skyldigheter medborgarskapet innebär. Kulturell identitet, verklig eller uppdiiktad, har kommit att bli en avgörande markering av sociala skillnader, med (ras)diskriminering som följd (Preckler et al. 2002; Hammarberg 2011). Enhetlighetens medborgarskap inom nationalstatens gränser gäller alltså många men inte alla.

Nationalstaten har därmed visat sig oförmögen att leva upp till vad den tagit på sig att göra, det vill säga att ta hand om sina med-

borgare (Beeson & Bisley 2010). Miljontals människor har idag inte rätt till medborgarskap i det land de bor i. Fler än så har inte tillgång till de rättigheter som de borde ha. Sammantaget innebär detta att fler och fler människor inte hör hemma i eller känner sig hemma i nationalstaten som idé.

Globalisering och migration, internationell mobilitet, en ökad medvetenhet om kulturell heterogenitet, dubbla medborgarskap, människor som bor och arbetar i mer än ett land och miljontals som inte bor i det land de är födda i utmanar nationalstaten ytterligare som allomfattande ramverk för medborgarskap (Castles & Davidson 2000; Lidskog & Deniz 2009; Beeson & Bisley 2010; Squire 2011; Thomas 2011). Globala marknader som påverkar enskilda individers liv inom områden som nationalstaten har små möjligheter att utöva inflytande på är en annan anledning till att nationalstatens gränser nöts ner (Cerny 2010).

Samtidigt, att hävda att globalisering är något nytt är historielöst. Alla som har en historisk kunskap vet att olika tider haft sina ”globaliseringar” i form av långväga kontakter, migrationer och utbyte. Varje tid har formats utifrån sina förutsättningar och dessa har endast i undantagsfall präglats av tider då rörelse inom och mellan samhällen inte varit viktiga delar i dessa processer (se exempelvis Cassel 2008). Att då hävda globalisering som något nytt skapar en illusion av att det funnits tider då samhällen inte haft kontakter med andra samhällen. Så har det aldrig varit. Men dagens samhälle innehåller dimensioner av en globaliserad värld som tidigare inte funnits. Det handlar om storleken på händelserna och snabbheten i det som händer (Ferguson 2012).

Men samtidigt som nationalstatens gränser nöts ner reproduceras den etniska nationalismens tankar om grupptillhörighet baserat på ett delat ursprung, ett delat nu och en delad framtid inom andra ramar. Geografiskt är vitaliseringen av regionala och överstatliga ramverk tydlig (Bennett 2006). På flera platser i dagens Europa (ny)skapas regionala kulturella identiteter. Samtidigt har EU länge arbetat målinriktat för att med kultur och kulturarv som redskap skapa en överstatlig samhörighet och medborgerlig tillhörighet. Detta har skett på samma premisser och genom att trycka på samma förförståelser om ursprunglig tillhörighet som

en gång aktiverades inom nationalstaterna (Bugge 2003; Högberg 2006b; Breslin 2010).

En annan tydlig trend är ökad betoning på grupptillhörighet kopplad till etnicitet som ramverk, så kallad etno-nationalism (Kivisto 2002; Kuper 2003). Fler och fler individer och grupper likställer etnicitet med kulturell identitet och kulturarv som bas för att uttrycka det unika inåt mot sig själva och särskiljandets annorlundahet utåt mot andra. Detta är idag synligt i minoriteters sätt att koppla kulturarv och etnicitet till kulturella identiteter och anspråk (Welinder 2003, 2008; Högberg 2008a, 2008b) eller i rasistiska rörelsers argumentation som lyfter fram folksjälen som en *Blot und Boden*-ideologi framför nationalstatens demokratiska grunder som samlande gemenskap (Larsson & Ekman 2001). Detta skapar segmentering, där grupper finner tillhörighet i gemenskaper och konventioner som gruppen delar men som få andra utanför gruppen förstår eller skriver under på.

Och samtidigt som fler och fler deklarerar att globaliseringens tidevarv är här som aldrig förr är det en chimär att tro att nationalstaten försvunnit som storhet ur politiken. Flera europeiska stadsöverhuvuden har de senaste åren uttalat tydliga ambitioner att marginalisera gränsöverskridandet och globaliseringen för att stärka nationalstaten (Kivisto 2002; Ashworth et al. 2007; Mansbach 2010). Och i merparten av de europeiska länderna har medborgare röstat fram ultranationalistiska, protektionistiska och uttalat främlingsfientliga partier till att representera upp till femton procent av den röstberättigade befolkningen i de nationella parlamenten.

Ett basalt faktum är att världen fortfarande är uppdelad i grupper som misstror varandra (Kivisto 2002; Mansbach 2010). Inre grupp-samhörighet skapas genom gränsdragningarnas främmandegörande och avståndstagande gentemot andra. Detta gör mångfaldsfrågor viktiga på agendan för politiken, vetenskaperna och samhällets förvaltande verksamheter, inte minst för de samhällsinstitutioner som arbetar med kulturarvsfrågor. Ashworth et al. uttrycker det så här:

These processes occur within a range of overlapping scales extending from the global through the national and regional to the local and individual. The increasing diversity and fragmentation of societies

and the search for policies that respond to such diversity, while simultaneously if contradictorily fostering cohesion, are endowing heritage with a new set of tasks and responsibilities (Ashworth et al. 2007:1).

Med detta som utgångspunkt är det enkelt att se att kulturmiljövårdens mångfaldsarbete är viktigt. Det är också enkelt att se att det är svårt.

Kulturmiljövården och mångfaldens utmaningar

Medborgarskapets förändrade förutsättningar har betydelse för hur kulturmiljövården arbetar. Kulturmiljövården har en lång historia av att verka med nära kopplingar till nationalstatens ramverk. Även om den tillsynes så självklara kopplingen mellan ett gemensamt förflutet, ett delat nu och därmed en delad framtid återkommande ifrågasatts (Ekholm 1915; Trigger 1984, 2008) har det berättelse-ramverk som historiskt tydligast gjort sig hört inom kulturmiljövården varit att bekräfta en uppfattning om nationalstaten och dess folks storhet (Hegardt & Källén 2011). Detta ramverk har bestått av grupptillhörighet definierad utifrån en geografisk gräns, en politisk administration, en förvaltningsapparat, ett språk, ett folk, ett gemensamt ursprung, en uppsättning gemensamma förfäder, en gemensam historia och därmed också en gemensam framtid. Kultur, politik, geografiska gränser, språk och arv – allt formulerat inåt som en samhörighet av ursprung given och utåt som unikt i förhållande till andras olikhet (Kristiansen 1993; Pettersson 2003; Mattsson 2005).

Kulturmiljövårdens mångfaldsarbete har alltså historisk tillgång till kunskap som utan svårigheter kan reproducera essentiella föreställningar om ursprung och tillhörighet (Hegardt & Källén 2011).

Men kulturmiljövården har också av tradition utgjorts av kunskapsfält från humanvetenskaperna. Ämnen som arkeologi, historia och etnologi dominerar. Även om dessa ämnen har tydliga relationer till den tillsynes så självklara kopplingen mellan ett gemensamt förflutet, ett delat nu och därmed en delad framtid (Baudou 2004) har de också redskap att kritiskt granska, att ifrågasätta det förgivettagna

och att dekonstruera sådant som framstår som självklart (Lindvall 2003; Artelius 2006; Svensson 2006; André 2011).

Kulturmiljövårdens mångfaldsarbete har alltså historisk tillgång till kunskap som utan svårigheter kan arbeta sig förbi essentiella föreställningar om ursprung och tillhörighet (Burstrom 1999a; Högberg 2006a).

Inga av dessa två alternativ, det vill säga bekräftandets essentialism eller dekonstruerandets källkritik, är på något vis självklara. Båda förekommer i dagens kulturmiljövård. Den förstnämnda dominerar, men ifrågasätts mer och mer. Den sistnämnda har till delar etablerats, men inte utan kritik (se diskussioner i Bennett 2006; Ashworth et al. 2007; Waterton & Smith 2009; Waterton 2010; Harrison 2013).

Att arbeta med kulturarvs- och kulturmiljöfrågor handlar om grundläggande existentiella värden. Detta tar sig uttryck i sociala och kulturella aspekter av hur människor ser på sig själva och andra, hur individer, grupper, organisationer och nationer använder det förflutna för att skapa utrymme och perspektiv i nuet för att på något sätt göra avtryck eller intryck inför framtiden (Burstrom 1999a, 2001; Bennett 2006; Högberg 2006a, 2008b). Om vi ser kulturmiljövårdsarbete i sådant sammanhang, framstår det som uppenbart att världens förändringar också påverkar och återspeglas i kulturmiljövårdsarbetet. Frågan om hur kulturmiljövården hanterar tankar om tillhörighet i relation till frågor om medborgarskap är i detta perspektiv avgörande för hur framtidens mångfaldsarbete inom kulturmiljövården kommer att se ut.

Mitt i samtiden

Det kan enkelt konstateras att kulturmiljövårdens mångfaldsarbete utförs mitt i samtiden. Kulturmiljövård är en samtidsaktivitet och kulturmiljövården en samtidsaktör. Verksamma är verksamma i en värld som både är som innan och som hela tiden förändras. Kulturmiljövårdens arbete utförs inom fält där stabilitet och förändringar förhandlas. Därför är sättet som kulturmiljövården hanterar mångfaldsfrågor på viktigt. Olika sätt att planera, utföra och följa upp verksamheterna ger olika resultat. Det handlar om hur man sätter ord på det man gör, vilka värden man tillskriver verksamheterna,

vilka förförståelser och förgivettaganden som genomsyrar arbetet, hur man skapar processer för att lära sig något nytt, hur arbetet institutionellt förankras, vilka kunskaper som förs in i verksamheterna, hur man ser att resultaten av arbetet får effekt, etcetera.

Denna bok handlar om hur detta gjorts inom kulturmiljövårdens mångfaldsarbete under en tioårsperiod mellan åren 2002 och 2012. Ett 40-tal projekt och verksamheter har studerats. Resultaten visar att kulturmiljövårdare i Sverige hanterar mångfaldsfrågor på väldigt olika sätt. Variationen gäller hur man tänker om mångfald; vilka värden man tillskriver sitt arbete i relation till mångfaldsfrågor; den kunskap som olika aktörer har om mångfaldsperspektiv; hur man anser att kopplingar mellan det förflutna, nuet och framtiden ska representeras i förvaltning och forskning och hur man anser att samhället i framtiden ska hantera kulturarvs-, kulturmiljö- och mångfaldsfrågor.

Resultaten visar att det finns aktörer inom svensk kulturmiljövård som vill arbeta med och har stora kunskaper om mångfaldsfrågor, som har problematiserat den egna förvaltningspraktiken och verksamheten, som kunnigt söker nya sätt att tänka och göra och som strävar efter att göra kulturmiljövård i samklang med samtidens förändringar med en trygg bas i sektorns kulturhistoriska och förvaltande kunskaper.

Resultaten visar att det också finns aktörer inom svensk kulturmiljövård som inte vill arbeta med mångfaldsfrågor eller som har ringa kunskap om hur man arbetar med mångfaldsfrågor, som inte problematiserar verksamheterna, som genomför projekt som präglas av okunskap om det man gör och som strävar efter att bekräfta en konservativ och icke-föränderlig kulturmiljövårdsförvaltning som i nuläget lever ett institutionaliserat parallelliv i samhällsförvaltningen.

Resultaten visar att det också finns en brokig skara av verksamheter inom svensk kulturmiljövård som på ett eller annat sätt rör sig mellan ytterligheterna av de som kan och vill och de som inte kan eller inte vill arbeta med mångfaldsfrågor.

Vad som kan konstateras är att mycket gjorts inom svensk kulturmiljövård under den tioårsperiod som studerats. Mångfaldsfrågor är på agendan. De lyfts fram som viktiga och mängden med verksamheter visar att många vill arbeta med frågorna.

Att leva tillsammans, olika men lika

Den kulturella mångfalden är ett socialt fenomen och en politisk utmaning, den handlar om hur grupper av människor med olika kultur, kön, klass och ålder ska kunna leva tillsammans, olika men jämlika (Lidskog & Deniz 2009:62).

Citatet är från Rolf Lidskog och Fuat Deniz bok *Mångkulturalism. Socialt fenomen och politisk utmaning*. Det sätter fingret på essensen i mångfaldsarbete, det vill säga att arbeta på ett sätt som mer än mindre bidrar till att människor kan dela sin vardag på ett för fler än färre positivt sätt. Ashworth et al (2007:211) har formulerat det så här:

[...] all societies have to strive for social and cultural cohesion, which will depend upon the attainment of locally acceptable formulae for the pluralisation of the past. These require the negotiation of composite identities that involve – at best – equality of esteem, at worst apathetic or even sullen acceptance of the other's right to be different (Ashworth et al. 2007:211).

Frågor om hur människor med alla sina inbyggda egenheter och olika föreställningar kan leva tillsammans eller sida vid sida, utan ett blint dekonstruerande av sig själva eller den andra och utan ett lika blint framhävande av sig själva eller den andre, framstår utifrån detta som viktiga. Om detta kopplas till kulturmiljövård handlar det om hur framtida verksamheter kan förena det globala och allmänmänskliga med särarter och särskiljande.

Resultatet av denna studie visar att kulturmiljövården idag i liten utsträckning likställer tillhörighet med nationell gemenskap. Istället lyfts regioner, överstatlighet eller etnicitet fram som storheter för gemenskap. Gemensamt är föreställningar om tillhörighet baserat på arv och delat ursprung. På så sätt skapas gränser på samma sätt som nationalstaten en gång satte gränser. I en samtid där selektion av individer sker utifrån särskiljande av olikheter baserat på essentiella uppfattningar om ursprung och tillhörighet medför detta uppenbara risker att samhällen, grupper och medborgare kommer att dela mindre och mindre av sin vardag. En kulturmiljövård som

agerar utan att för sig själv ha medvetandegjort komplexiteten i mångfaldsarbetet riskerar då att mer bli offer för omständigheterna än utföra genomtänkta verksamheter.

Från kulturarv som substantiv till kulturarv som substantiv och verb

En avgörande fråga är vad det är man ska dela i vardagen, det vill säga vad i mångfaldsarbetet det är som kulturmiljövården kan bidra med för att skapa något gemensamt och gränsöverskridande.

Resultaten av denna studie visar att kulturmiljövården i Sverige främst bidrar med kunskap om det förflutna. Detta är inte tillräckligt. Tillhörighet måste hitta ytterligare former där gemenskap konstrueras på annat sätt. Kulturell essentialism bör då ifrågasättas som bas för detta. Samtidigt kan det inte ignoreras. Medborgarskap och känsla av tillhörighet måste baseras på att individer känner tillhörighet till specifika gemenskaper. Samtidigt måste denna tillhörighet bygga på ett inkluderande mångfaldsperspektiv som inte sätter gränser genom att marginalisera eller stigmatisera andra (se diskussion i Taylor 1994).

Detta är en av de svåraste uppgifterna som kulturmiljövården står inför i sitt framtida mångfaldsarbete. Hur skapas tillhörighet utan exkluderande referenser till ursprung? Det ska påpekas att detta såklart endast gäller som en svårighet om man tycker att särskiljande och exkludering av människor inte är bra. De som tycker särskiljande och exkludering är bra behöver inte fundera så mycket på denna utmaning.

Detta kräver vad flera definierat som transmoderna omförhandlingar av modernitetens vilja att bygga gränser, gränser hämtade ur förgivettagna kategoriseringar som etnicitet, nationalitet, medborgarskap, härkomst, gender, etcetera (Habermas 1994; Sjöström 2007; Ateljevid 2013). Detta innebär att sluta tillskriva människor kategorier utifrån något man uppfattar att de är. Sådana kategorier kan vara inflyttad, utflyttad, svensk, invandrare etcetera. Detta ska dock inte ses som en vilja till gränslöshet, då gränslöshet är mer en utopi för tanken än en praktisk och pragmatisk erfarenhet (Fahlander 2013). Själva ordet omförhandling förutsätter ju något som kritiskt förhandlas och som genom förhandlingen skapar något annat.

Ett sätt att omförhandla är att flytta fokus från gränsdragningar till processer. Från att kategorisera personers och grupperas kulturarv och dess karaktärer, till att prata om processerna som formar kulturarvskaraktärerna. Då öppnar sig möjligheter att skapa tillhörighet i relation till handlingar och pågående diskussioner, istället för tillhörighet kopplat till föreställda uppfattningar om ursprunglighet och egenskaper. Det kan exempelvis handla om hur man formulerar sig om mångfaldsfrågor som inkluderande respektive exkluderande eller som möjligheter respektive skyldigheter. Jag ska kort utveckla detta.

Ett mångfaldsperspektiv kan vara inkluderande om det exempelvis handlar om många människors olika val av utgångspunkter, insatser och mål och en syn på kulturarv som något föränderligt och förhandlingsbart och som en förutsättning för handling. Ett sådant synsätt ställer individens möjligheter i centrum och individers krav på gemenskapen att få vara just individer och respekteras för den de är.

Ett mångfaldsperspektiv kan vara exkluderande om det exempelvis handlar om olika människors olika egenskaper som bestämmande och orsaksstyrande och en syn på kulturarv som något förutbestämt och tvingande, något fast och ödesbetingat, inte något man väljer. Ett sådant synsätt ställer individens skyldigheter i centrum och gemenskapens krav på individen att dels vara den som den definieras som, dels att respektera dessa omgivningens anspråk på makt över definitionerna, tabell 1.

Tabell 1. Det förflutna och dess användning i nuet uttryckt i olika sätt att se på kulturarv. Gränserna mellan begreppsparen är flytande. Hur dessa begrepp uttrycks i värdegrunder, handling och perspektiv inom kulturmiljövårdens verksamheter är avgörande för de effekter som mångfaldsarbete leder till (omarbetad från Högberg 2006a:76).

Inkluderande/möjligheter, kulturarv som:	Exkluderande/skyldigheter, kulturarv som:
Framåtblickande	Bakåtblickande
Val	Tvång
Förutsättningar	Regelverk
Utmaning	Bekräftelse
Förhandlingsbart	Ödesbestämt
Vad man gör	Vad man är